

GENERÁCIÓS KAPCSOLATOK SZÉKELYFÖLDI LOKÁLIS KÖZÖSSÉGEKBE

SZÉKELYFÖLD RÉGIÓJÁBAN A GENERÁCIÓS KAPCSOLATOK, s ezen belül az „ifjúsági kultúra” néhány összetevőjét elemzem az alábbiakban. Az idézőjel használatával az általam követett megközelítés jellegére szeretném felhívni a figyelmet. A hetvenes és nyolcvanas években teret hódító ifjúságkutatások kulcsfogalmi (ifjúság, ifjúságcentrizmus, ifjúsági kultúra, ifjúsági korszak, autonóm ifjúsági tér stb.) ebben a régióban nem bírnak olyan mértékű magyarázóerővel, hogy elemzést lehetne rájuk építeni. Amennyiben mégis ragaszkodnánk e fogalmak következetes használatához, akkor legfeljebb egy negatív leírás elkészítése válna lehetségessé, amely azt igazolná, hogy ebben a régióban tulajdonképpen nincs is ifjúsági kultúra. A tárgykultúra, a fogyasztási gyakorlat, a magatartások szintjén sok olyan elem van, amely a kutató szemszögéből nézve egy ifjúsági kultúra létezésére utal, azonban a régió lokális vagy nagyobb léptékű társadalmi szerkezeteinek működése szempontjából a felsorolt kulcsfogalmak által jelzett „kulturális dimenziók” sokkal kevésbé körvonalazottak, sokkal kevésbé önállóak, és sokkal kevésbé léteznek oly módon és olyan kiterjedésben, ahogyan azt az ifjúságkutatás fogalmi rendszere érzékelteti.

Alább kísérletet teszek arra, hogy egy régió lokális, illetve regionális társadalmi működése szemszögéből vegyem szemügyre azt, amit az ifjúságkutatók ifjúsági kultúrának neveznek. Azokat a folyamatokat, magatartásokat, életvezetési stratégiákat vizsgálom, amelyek az ún. ifjúsághoz köthetők. Mondanivalóm fölvezetésében jelentős mértékben támaszkodom azokra a vizsgálatokra, amelyek a Székelyföld társadalmának elemzése kapcsán a fiatalokra vonatkozó megállapításokat tartalmazzák. Tanulmányom szándéka szerint tájékoztató jellegű. A régió rövid bemutatása után részletesen elemzem azt az immár történeti mintává vált társadalmi gyakorlatot, amely a hatvanas évektől a fiatalok életútját szabályozza, majd e modell alakulását mutatom be 1989 után. A tanulmányt néhány következtetés zárja.

A régió rövid jellemzése

A Székelyföld alapvetően rurális vidék. Jelentősebb ipari vagy más természetű infrastruktúrával nem rendelkezik, ezért nagyobb mértékű népesség számára sosem jelentett vonzáskörzetet. Városai kicsik, az 1968-as területi/közigazgatási átszervezés előtt 6–10 ezer lakosuk volt, ma 30–60 ezer között van. A gyarapodást kisebb részben az urbanizációs változásokkal egyszerre érkező románság, döntő mértékben azonban a környező falvakból betelepettek adják.

Az így fölfuttatott városok körül szerveződő, régiónkénti vonzaskörzetek még ma is hordoznak erőteljes történeti/mentális aspektusokat. Mind a mikrorégiók, mind pedig a lokális közösségek szintjén egész sor olyan kulturális minta és magatartási modell rögzíthető ma is, amelyek a paraszti társadalom mélyszerkezetének továbbélésre utalnak (a parasztság fogalom Stewart-i és Wolf-i értelmében). E minták és modellek továbbélését részint a modernizáció hiánya, esetlegessége magyarázza, részint pedig a székelyföldi falu társadalmi berendezkedésének sajátos jellege (nem volt nagybirtok, a lokális közösség egyfajta részleges helyi önkormányzat révén szabályozta az élet sok mozzanatát). A két tényezőcsoport (a történeti komponensek, a modernizáció hiánya) határozta meg az életvitel kvázi-archaikus jellegének fennmaradását, s ez a lokális/regionális tagoltságú társadalmi berendezkedés definiálta a generációk közti kapcsolat természetét, ezen belül a fiatalok társadalmi helyét, szerepét is.

Több tanulmányban vizsgáltuk e régió huszadik századi társadalmi folyamatait, többek között a gazdálkodási gyakorlat és mentalitás, az élettörténetek, a belső és a kifelé irányuló migráció terén. Ezek kapcsán egyértelműnek látszik, hogy ebben a régióban a generációs kapcsolatokat a Mead által posztfiguratívnek nevezett modell szabályozta, amelyben a fiatalok elsősorban az öregebbektől tanulnak, s ebben a tanulási folyamatban a felnőttek tudásához, illetve a felnőttek által birtokolt világhoz való fokozatos adaptálódás dominál. A generációs tengely mentén zajló társadalmi szerepcserék ezért többnyire egyéni jellegűek és a családi életvezetéshez kötődnek. Fontosabb fordulatai ugyanakkor kollektív jellegű reprezentációk (ünnep, rítus, szokás) révén szentesítődnek. Ez a modell nem teremt az adott társadalmon belül olyan önálló ifjúsági teret, amelynek kezdeményező vagy megkérdőjelező szerepe lehetne az adott társadalmi szerkezet alakításában. Mindaz, ami a fiatal korosztályhoz tartozik, minden mozzanatában a lokális vagy regionális társadalmi szerkezet működésének szerves részét alkotja. Ezért ez a modell az adott lokális vagy regionális kereteken belül nem termel szerkezeti jellegű konfliktusokat sem. A modelttől eltérő magatartások normaszegésnek minősülnek és az eltérést hordozó személlyel együtt marginalizálódnak attól függetlenül, hogy az eltérés milyen irányú.

Székelyföldön ez a posztfiguratív modell mindaddig egyértelműen domináns szerepben maradt, amíg az erőszakos szövetkezetesítés a hatvanas években ki nem iktatta az egyéni földtulajdont, s nem szorította korlátok közé a magántulajdont. A megszokott életvezetés strukturális kereteinek széttörésére tett hatalmi kísérlet módosította a megszokott kulturális minták érvényességi körét, megjelenítési módját. Ezek között természetesen változott a generációs kapcsolat jellege is. A változás azonban sokkal bonyolultabb jelenség annál, mint ahogyan az első pillanatra látszik, s korántsem lineáris jellegű. A felszín látványos átalakulásai mögött gyakran kimutatható a korábban domináns kulturális minták továbbélése. A következő részben megpróbálom összefoglalni ennek az igen is/nem is változásnak a fontosabb jellemzőit. Három mozzanat kapcsán mutatom be, hogy hogyan indult, miként épült tovább a generációs viszonyt hordozó hallgatolagos „társadalmi szerződés” kényszerű újradefiniálási gyakorlata.

Generációs kapcsolatok a változás évtizedeiben

A kilépési kényszer

A Székelyföld e század folyamán végig kibocsátó közegként működött. A végleges vagy átmeneti kilépés gyakorlata időnként intenzívebbé vált (amerikázás, szolgálás a harmincas években, munkahelykeresés a hatvanas/hetvenes években, mai vendégmunka Magyarországon). A hatvanas és hetvenes években (a továbbiakban erről a korszakról beszélek) a fiatalok nagy többsége megkísérelte a kilépést a lokális társadalomból a fizikai eltávolodás és az új életvezetési modell követése révén. Az anyagi bázisától részben megfosztott falusi család az iskolák, a korábban nem is ismert szakmák, a városi munkahelyek fele próbálta irányítani a fiatalokat.

Ez a minden korábbinál nagyobb léptékű kilépési törekvés tartalmában is egészen másként tűnt fel, mint a korábbi kilépési hullámok, amelyek az esetek döntő többségében a visszatérést, az otthoni keretek megerősítését helyezték előtérbe. A kilépési gyakorlatban megmutatkozó másság két vonatkozásban jelentkezett. Az egyik: minden kilépő fiatal a lokális közösségből való végleges távozás gondolatával indult szakmai vagy más iskolákba, az önálló életkeret kialakításának szándékával telepedett be a városokba. A kilépési terveket a kényszer generálta, annak tudata, hogy nincs stabil magántulajdon, amihez idővel vissza lehet majd térni. A másik pedig: ebben a kilépésben jelentkeztek először azok az elemek, amelyek az ifjúsági kultúra címszó alá sorolhatók. Öltözet, viselkedés, hajviselet, zene, fogyasztási eszközök stb, amelyek nem illettek a falu világába, nem voltak kompatibilisek a falusi életvitellel.

Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznám azt, hogy korántsem csak a két tényező, a kilépés, illetve az ifjúsági kultúra jelentkezésének véletlen egybeeséséről van szó, hanem egy sajátos legitimációs kérdésről is. Ebben a korszakban az ifjúsági kultúra elemeivel való találkozásra, ezen elemek átvételére annak a fiatalnak van joga, aki kilépésre vállalkozott, és olyan mértékben van joga, amilyen mértékű ez a vállalt/tervezett kilépés. A lokális társadalom – amely sokáig nyomon követ minden kilépőt – most az egyéni kilépési gyakorlat függvényében tolerálja az ifjúsági kultúra elemeinek föl vételét. Az ifjúsági kultúra eleme a lokális társadalomban nem divat (bár a felszínen annak tűnik), hanem státuszjelző, sőt talán azt is lehet mondani, hogy egyfajta hallgatólágos norma. A faluban trapéz nadrágja nem általában a fiataloknak van, hanem azoknak a fiataloknak, akik a kilépés útját látszólag sikeresen járják. A kilépési gyakorlat és az ifjúsági kultúra elemei közti összekapcsolás, illetve az összekapcsolás mögött meghúzódó közösségi ellenőrzés a korábbi rend erejét mutatja, s a generációs kapcsolat korábbi szabályozási gyakorlatának részleges továbbélésére utal.

Ez a periódus „szponzorált mobilitás” (Turner), amelynek tényleges kereteit a lokális társadalom által hallgatólágosan nyújtott „ifjúsági moratórium” (Zinnecker) kiterjedése adja meg. A fiatalok erre az időszakra részben mentesülnek a falusi társadalmi berendezkedésre jellemző kötelezettségek alól (kevesebbet kell dolgozni-

uk, mintha nem járnának iskolába, nem kell mindenben a felnőtt mintákhoz igazodniuk). Azonban mindez nem jelenti azt, hogy a számukra biztosított kereten belül már azt tehetnek, amit akarnak, s azt sem, hogy olyan saját igényeik szerinti mikroszerkezeteket alakíthatnának ki, amelyeket alternatívaként élhetnének meg vagy működtethetnének a felnőtt társadalommal szemben. A fiatalok – ebben a régióban először – olyan saját maguk megélte teret kapnak, amely kívülről nézve függetlennek és öntörvényűnek mutatkozik, mi több, a lokális társadalom rendjétől teljesen eltérőnek, sokszor azzal épp ellentétesnek látszik. Amint azt a következőkben látni fogjuk, a felnőtt társadalom által nyújtott keretek kitöltését – direkt vagy indirekt úton – többnyire maga a felnőtt társadalom szabályozza.

Szabályozott moratórium

A fiatalok számára biztosított tér szabályozásának legfontosabb gesztusa az, hogy a kilépésre vállalkozó fiatalokat a lokális társadalom két, egymástól jól elhatárolt csoportba osztja, s ez a csoportosítás az ifjúsági kultúra elemeinek használatában is megmutatkozik. Egy-egy falu esetében általában egyértelmű az, hogy ki fog véglegesen kilépni, ki lesz az, aki nem csupán térben távolodik el, hanem akinek vállalandó életformája eleve kizárja az újbóli beilleszkedést a falu világába. Ilyenek azok, akik értelmiségi pályákra készülnek, vagy olyan különleges szakmát választanak, amely végérvényesen eltávolítja őket a falusi életformától. Kevesebben vannak és kivételezettek. Az ifjúsági kultúrából azt vesznek át, amit akarnak, hiszen ők egészen biztosan „mások” lesznek. Megengedhetik maguknak, hogy ne dolgozzanak szüleik mellett, nyaraljanak, a hetvenes években már szakállt is növeszthetnek, öltönyben járnak stb. Ha van valami egyéni elképzelésük, hobbijuk, azt is kiélhetik. Szabad jelzést kaptak, nem kell a falu világával törődniük, kivéve a mindennapi kapcsolattartás megszokott módjainak tiszteletben tartását. A lokális társadalom szinte elvárja tőlük a „demonstratív henyélést”, hiszen ők majd egy olyan elithez fognak tartozni, amely a falu életvilágán kívül helyezkedik el. Ha nem kezdenek csoportosulni, s ha nem zavarják közvetlenül a falu rendjének működését, akkor gyakorlatilag bármilyen saját léptékű „ifjúsági mikrovilágot” kiépíthetnek maguknak, hiszen eltávozásukkal ezt a kiépített mikrovilágot is végérvényesen magukkal viszik; az általuk képviselt ifjúsági kultúrának a lokális társadalomban nem marad nyoma.

A népesebb csoport, a kilépést választók nagyobb hányada sokkal kisebb mértékben élhet az ifjúsági kultúra elemeivel. Nem válogathat egyéni ízlése szerint azok között, bele kell illeszkednie abba a rendbe, amit sorstársai megtestesítenek. Ez a réteg is kilépő réteg, de a lokális társadalom szerint kilépésük nem teljesen bizonyos, térben nem lesz igazán távoli, nem feltétlenül végleges, és várható, hogy a kibocsátó közösséggel, ezen belül a családdal, illetve a közösség és a család által megtestesített életvezetési gyakorlattal a kilépő továbbra is szoros kapcsolatban fog maradni.

Míg az első csoport számára a lokális közösség korlátlan időre előlegezi az ifjúsági kultúra elemeivel élés jogát, beleértve az individuális elképzelések érvényesítését is, addig a második csoport esetében viszonylag szigorú kontroll alá esik az ifjúsági

kultúra elemeinek használata. A lokális közösség ugyan nem képes behatárolni, hogy milyen elemek jelennek meg a falu világában (lévén, hogy ezek kívülről érkeznek), viszont a megjelent elemek használatának módját egy normatív rend irányába tolja el (amit elfogad illetve megtűr, azt mindenki használhatja, az egyéni eltéréseket viszont szankcionálja).

A társadalmi reprodukciós gyakorlatnak ez a kettős szintje – amelynek az ifjúsági kultúra elemeivel való szabályozás csak egyik megjelenési módja – igen fontos jelenség, és messzemenő konzekvenciái vannak. Ez a reprodukciós gyakorlat jelentős szerepet vállal abban, hogy a romániai magyar társadalomra általában jellemző kétpólusú társadalmi berendezkedést (fent/lent) újratermelje és legitimálja. Aki várhatóan az elit, a „fent” tagja lesz, az már a képzés időszakában kialakíthat egy, a lokális közösség életvitelétől eltérő vagy akár azzal szemben álló gyakorlatot – mi több, maga a lokális közösség szorgalmazza a távolság növelését. A szintén kilépők, de föltehetően nem véglegesen eltávolodók számára azonban csak ellenőrzött/szabályozott eltávolodást tesz lehetővé. A képzési vagy kilépési moratórium megélése a lokális közösség meglehetősen szigorú kontrollja mellett történik.

Anyagi és szimbolikus ellenőrzés

A vázolt, szerkezeti jellegű szabályozás mellett kimutatható, hogy a lokális társadalom a mindennapi élet szervezése síkján folyamatosan is „gondoskodik” a kilépésre vállalkozó fiatalokról. Ez részint megmutatkozik abban, ahogyan a lokális közösség illetve a család a szimbolikus és anyagi tartalmakat mozgósítja a „henyelési korszak” be-, illetve túlbiztosítása érdekében. De még jobban megragadható abban a sokszínű és széles kiterjedésű közösségi diszkurzív gyakorlatban, amelynek révén az egyéni életpályák alakulását a közösségben fogadják és értelmezésekkel látják el. Ez a két szinten zajló folyamatos gondoskodás (anyagi feltételek mozgatása, diszkurzív gyakorlat) jelzi igazán, hogy a falu szemszögéből szokatlannak, nagyvonalúnak látszó képzési moratórium valójában milyen csekély függetlenséget jelent a fiataloknak.

A kilépésre vállalkozó fiatalok két csoportját eltérő mértékben befolyásolja az anyagi erőforrások fölhasználása révén történő szabályozás. A család mindkét esetben jelentős anyagi terheket vállal. Eltérés van viszont a célok, valamint az anyagi erőforrások fölhasználási módja rendszerében.

Az elitpályákra készülők esetében az erőforrások fölhasználását nem a család tervezi meg, hanem az folyamatosan adaptálódik a fölmerülő igényekhez. Ha egyszer a család eldöntötte, hogy finanszírozza a fiatal elitpályára kerülését vagy általában a végleges kilépést, s ez az út sikeresnek mutatkozik, akkor folyamatosan kielégítik a választott mobilitási pálya által diktált igényeket, illetve az ehhez kapcsolt, a falu értékrendje által igazolható személyes igényeket is (öltözet, presztízsértékű tárgyak vásárlása, kirándulás stb). Ennek a kiszolgáló jellegű támogatási gyakorlatnak nincs előre kiszámítható rendje, s nincsen pontos időhatára sem, kitolódhat az egyetem elvégzése utáni időszakra is. A támogatás mértéke és formája rendszerint a család

belügye marad, a környezet többnyire csak utólag, vagy a fiatal családtag megjelenése, magatartása nyomán alkot fogalmat a támogatás formájáról.

A kilépést választó nagyobb csoport esetében az anyagi támogatás mértékét és formáját végig a család tartja kézben. Ez ugyanis nem csak az iskoláztatás költségeinek fedezésére irányul, hanem a fiatal elhelyezkedését biztosító kapcsolatok kiépítésére/fenntartására, s ugyanakkor a családalapításhoz szükséges javak megszerzésére is. Ha a fiatal nem eleve elitpályára megy, akkor a család jogot formál arra, hogy majdani életvezetésének kereteit előre megteremtse, mégpedig olyan modell alapján, amely szerkezetében lehetőleg egy az egyben utánozza a felnőttek mintáit. Ez esetben a felnőttek számára egyértelmű, hogy a fiatal a családalapítás után elérhető fizikai közelségben marad (legfeljebb a közeli városba költözik be), s nem távolodik el alapvetően a szülők által képviselt életmódtól sem. Ez a meggyőződés igazolja a nagy anyagi ráfordítást, amelynek bevallott célja a fiatal családtag életpályájának maximális be-, illetve túlbiztosítása. Ez a felhalmozási/támogatási gyakorlat természetesen a fiatal családtag tudtával, sokszor aktív közreműködésével folyik, s ezért nem jelent meglepetést, hogy az iskolát elvégző, családot alapító fiatal egyik napról a másikra búcsút mond az ún. ifjúsági kultúrának, és a kész kereteket (hálózati tőke, lakás, lakberendezés, az időszakos hazajárás és segítség rendszere, további szülői adományok stb.) elfogadva szülei életmódját termeli újra, igen csekély szerkezeti eltérésekkel. Ez a támogatási modell a lokális közösségben normatív jellegű, az egyes családok gyakorlatában legfeljebb időbeli vagy mértékbeli eltérések adódnak.

A lokális közösség diszkurzív gyakorlata mintegy kiegészíti, legitimálja a felvázolt támogatási gyakorlatot. A diszkurzív praxis elemzése külön tanulmány tárgyát képezhetné, ezúttal csak egy-két jellemzőjét említem.

Az elitpályákra lépők esetében elsősorban nem az anyagi támogatás, hanem a falu életvilágától való permanens eltávolodás képezi a megbeszélés tárgyát. A fiatal öltözetének, viselkedésének, cselekedeteinek, idegenben elért sikereinek megbeszélése azt a célt szolgálja, hogy igazolja magát az eltávolodást, mintegy „taszítsa” a kilépőt a lokális közösségen kívüli világ fele. A többség esetében viszont az anyagi támogatás aktuális formái, várható eredményei képezik a legfontosabb beszédtemát, s így módon a lokális közösség által fenntartott diszkurzív mezőben a kilépő fiatal egyre több és több szállal kapcsolódik az őt látszólag kibocsátó világhoz. Míg az elitpályát választó fiatal a megbeszélési gyakorlat során mentális síkon fokozatosan a peremre kerül, mintegy marginalizálódik, a nem elit pályát választók mentális síkon stabil pozíciót nyernek a lokális közösségben.

* *

A fentebb bemutatott három jellemző (a kilépés és az ifjúsági kultúrához tartozó elemek jelentkezésének szoros kapcsolata; a kilépők két csoportjának megkülönböztetett kezelése; a lokális társadalom által biztosított képzési moratórium folyamatos befolyásolásának gyakorlata) három fontos következtetéshez vezetnek.

Az ifjúsági kultúra elemei – amelyeket a kilépési és tanulási moratóriummal felruházott, kilépésre vállalkozó fiatalok használhatnak – nem képesek kulturális autonómiát nyújtani a fiataloknak. Az ifjúsági kultúra elemei megmaradnak az eszköz szintjén. A trapéznadrágtól és a hordozható rádiótól a kerékpáron és a farmeren át a kazettás magnóig és a hajviseletig sok elem fölhasználható arra, hogy jelezze a kilépésre vállalkozó társadalmi helyét, utaljon arra, hogy az illető fiatal még a henyélés időszakát éli, de ezek az embléma-jellegű eszközök ebben a régióban nem épülhetnek ki önálló világgá. A moratórium megszűntével nyomtalanul eltűnnek, a családot alapítók világában a trapéznadrágot fölváltja a falusi mérték szerint készített öltöny, a beatzenét a műdal, a reklámszatyrot az aktatáska. Ezt az egyszerű visszalépést az ifjúsági kultúra átmenetileg használt elemeinek eszközjellege teszi lehetővé. Kivételt az elitpályára készülők, illetve a véglegesen eltávolodók képeznek, de a lokális társadalomban ők is csak zárt, egyéni mikrovilágot teremthetnek az ifjúsági kultúra elérhető elemeiből. S bár e tekintetben nagy szabadságuk van, semmi esélyük nincsen arra, hogy egyéni világukat a lokális társadalomban reprezentatív módon megjelenítsék.

A felnőtt társadalom által adott képzési és kilépési moratóriumhoz a lokális társadalomban nem kapcsolódik fizikai tér. Mégpedig azért nem, mert a lokális közösség folyamatos szabályozó gyakorlata eleve akadályozta a csak fiatalok által bejátszott terek kialakulását. Ha mégis lettek ilyen helyek, akkor azok viszonylag gyorsan negatív minősítést kaptak, s rendszerint felszámolódtak. Bár ezt a hiányt gyakran a szocialista államhatalom nyakába szokás varrni, ebben a régióban a lokális társadalom működési módja miatt nem alakulhattak ki olyan helyek, amelyeket az ifjúsági kultúra elemei uralnának. A diszkóknak is csak az iskola adott alkalmanként ott-hont, egészen a nyolcvanas évekig. Nem voltak klubok, nem volt önálló közös tevékenység. Saját tér hiányában az ifjúsági kultúra elemeinek a lokális közösség mindennapi világában feloldva kellett megjelenüniük, azzal a megszorítással, hogy reprezentatív alkalmak esetén (lakodalom, mise, temetés, fontosabb egyházi ünnepek) a megszokottnál is inkább háttérben maradnak. Ebben a helyzetben rendkívüli módon fölértékelődött az iskola, mint az egyetlen igazán védett tartózkodási és találkozási hely, illetve az ingázó buszok és vonatok, mint a fiatalok által gyakran használt saját terek. A fiatalok a falu világán kívül próbáltak bár átmeneti jelleggel saját tereket létrehozni, viszonylag kevés sikerrel. (Ezzel a témakörrel Gagyi József foglalkozott részletekbe menően.)

A folyamatosan szabályozott, vagy legalábbis ellenőrzött „henyélési időszak” sajátos vákuumhelyzetet teremtett a fiatalok számára. A tanulás idejére érvényes családi moratóriumot hatékonyan ellenpontosozta a permanens strukturális szabályozás. Eszközként élhettek az ifjúsági kultúra elemeivel, de azok nem állhattak össze olyan autonóm kulturális térré, amelynek tényleges szocializációs funkciója lehetett volna. Ezt jól mutatja az a jelenség, hogy a családalapítás után nagyobb részük a szülők életvezetési mintáit igyekezett követni. Ez azonban csak a vákuumhelyzet kialakulásának egyik oka. A másik pedig az, hogy részint a „henyélési időszak” átmeneti

komolyan vétele okán, részint pedig az ingázó család kaotikus időbeosztása miatt a legfontosabb szocializációs periódusban alig volt személyes találkozási felület szülő és fiatal között (mint láttuk, az ifjúsági kultúra elemeinek használatát is közösségi jellegű normák szabályozták). A család három-négy tagja hetente változó, a közös munkát, az együttléteket gyakorlatilag teljesen kiiktató időbeosztás szerint élt. Ezért a serdülőkor éveiben e régió családjainak többségében nem játszódtott le az életvezetési minták átadása a közös gyakorlatban (ami korábban ezt a régiót jellemezte).

A megjátszott ifjúsági kultúra kiiktatódása után, a felnőtt minták ismeretének hiányában gyakorlatilag egy egész generáció van olyan vákuumhelyzetben, amelyet egyfelől az otthoni kibocsátó közegetől való permanens függés, másfelől pedig a saját életvezetés tervezésében mutatkozó tehetetlenség jellemez. Ma ez a réteg 30–40 éves. Életvezetési gyakorlatának minden fontosabb mozzanatában magán hordja a felvázolt felemás, átmeneti szocializáció nyomait: gazdasági tervezésben, képzettségi szintben, fogyasztási kultúrában, gyereknevelési gyakorlatban és más területeken. Ezen „átmeneti réteg” kialakulása jelentős mértékben meghatározta a fiatal korosztály 1989 utáni helyzetét.

* *

Ha röviden összefoglaljuk az 1960-as évektől kialakuló, a generációs viszonyt hordozó új társadalmi szerződés lényegét, akkor a fenti átmeneti jelleget kell a középpontba állítanunk. A lokális és regionális társadalom engedett a kívülről érkező nyomásnak, a generációs viszonyt részlegesen újradefiniálta. Saját világában megtúrta az ifjúsági kultúra elemeit, de csak eszközként, a kilépési gyakorlat emblémaértékű jeleiként. Ez az engedmény erőteljes kettős ellenőrzéssel párosult (szerkezeti ellenőrzés, a mindennapi életvezetésben mutatkozó permanens szabályozás). A lokális és regionális társadalom az engedmények és szabályozások kettős erőterében így próbálta szerkezetiileg stabilizálni a generációs kapcsolat változását.

Ez a stabilizációs célzatú gyakorlat a szabályozó társadalom szemszögéből végül is sikeresnek bizonyult, hiszen ezekben a lokális és regionális társadalmakban 1990-ig nem alakulhattak ki alternatív ifjúsági „világok”, vagy amennyiben kialakultak, nem tudtak érdemleges társadalmi relevanciára szert tenni. Bár a felszínen látszólag sok minden változott, a generációs kapcsolat legfontosabb komponense, a váltási gyakorlat szerkezete stabil maradt. Mindebben közrejátszott a romániai szocializmus nyolcvanas évekbeli alakulása is: a fejlesztési elképzelések visszafogása jelentősen csökkentette a végleges kilépési esélyeket. Ez az országos restriktív politika a lokális társadalmak „felnőtt mintáinak” érvényességét igazolta, hiszen minden fiatal számára az egyetlen célszerű választásnak a szülők közelében maradás, a lokális társadalmi szabályozás kereteinek elfogadása bizonyult.

Más kérdés az, hogy mennyiben nevezhető sikeresnek a lokális társadalmak stabilizációs igyekezte a fiatalok szemszögéből. Az ekkor felnövő fiatalok sajátos vákuumhelyzetbe kerültek. Nem élték át igazán az ifjúsági kultúrát sem, de nem sajátították el a szülők életvezetési gyakorlatát sem. Mindkettőt közelről látták, de

nem éltek. Ez a szocializációs vákuum igazán nem érintette őket, mert a szülők részéről jelentkező maximális be-, illetve túlbiztosítás pályára állította őket. A kérdés az, hogy mit tesz ez a szocializáción át nem esett réteg a már tinédzserkorba kerülő gyerekeivel.

Az 1989 utáni helyzet

Az 1989 utáni öt év több vonatkozásban fordulatot hozott a régió fiatal korosztálya számára. Míg korábban a képzési moratórium időbeli és társadalmi kiterjedése a lokális társadalmak számára pontosan körülhatároltnak tűnt, s ugyanígy egyértelmű volt a lokális társadalmi szerkezetnek az ifjúságra gyakorolt szabályozó szerepe is, ezek az evidenciák fölszámolódtak, vagy legalábbis megkérdőjeleződtek. A generációs viszony több ponton átalakult, bár ezeket a változásokat a felnőtt társadalom igyekszik eltakarni. A következőkben nagyon röviden számba veszem a generációs viszony két pólusán jelentkező magatartásokat.

A székelyföldi régióban ma egyértelműen kimutatható, hogy az a réteg, amely a hatvanas/hetvenes években volt fiatal, ma határozottan az idősebb korosztály életvezetési gyakorlata irányába mozdul el. Ez a réteg – mint korábban jeleztem – nem nevelődött bele az adott mintákba, ez azonban csak növeli az igazodási kényszert. A tényleges vagy fenyegető munkanélküliség, a földtulajdon visszaállítása, az idősebb korosztály morális és diszkurzív győzelme („Na ugye, megmondtuk, hogy a kommunizmus nem jó!”) mind-mind a korábbi életformákhoz visszatérést igazolja. Ez a réteg ma mintegy erősíti az 50–60 évesek rehabilitációs, restaurációs igyekezetét, amely a gazdálkodási gyakorlattól az időbeosztásig, a beszédmódtól a családon belüli kapcsolatokig szinte mindenre kiterjed. Ez az erős restaurációs, rehabilitációs igyekezet, amely egyértelműen a kollektivizálás előtti életforma, életvezetési gyakorlat átmeneti fölerősödését eredményezi, a fiatalok számára erős társadalmi kontextust képez, amelyet nem lehet nem létezőnek tekinteni. Az idős, illetve a közp generáció között létrejött ösztönös „szövetség” a generációs kapcsolatok terén is restaurációs gesztusokat tesz, a korábban nyújtott képzési és kilépési moratórium lerövidítésére, az ifjúságnak korábban adott tér visszafoglalására törekszik.

Ebben a régióban ma ez a beállítódás adja a keretet a mindennapi élet területén, ami ettől eltér, vagy ami nem szerzi meg ennek az anyagi és szimbolikus hatalmat birtokló domináns rétegnek az egyetértését, az ennek az erőnek a szemszögéből szinte nem is létezik, illetve létezésének nincs érdemleges társadalmi érvényessége.

Ebben a társadalmi kontextusban a felnőtt társadalom még határozottabban igyekszik kézbe venni és irányítani a fiatalok életútjának alakulását, mint korábban. Az elit és a nem-elit csoport kezelési módja még határozottabban elkülönül egymástól. Az idő rövidebb, az eljárások egyértelműbbek, a szándék nyilvánvalóbb. Az elitpályára készülők még nagyobb szabadságot kapnak, a nem elit pályára készülők pedig határozottabb szabályozás alá esnek. A nem-elit pályára készülőknel az iskola szerepe csökken, hiszen a diploma már nem jelent munkahelyet. A szülők sokkal nagyobb erőfeszítéseket tesznek anyagi téren mint a kapcsolatok építése/fenntartása

terén, hogy a család soros fiatal tagjának a munkahelyet, a családalapításhoz szükséges feltételeket biztosítsák. Ha egy fiatalnak nem áll szándékában és módjában kilépni a család kereteiből, akkor egy idő után mindez már lehetetlen. Szülő és gyerek között szinte nagycsalád-típusú kooperációs formák szövevénye alakul ki.

Mindez azonban már nem terjed ki minden fiatalra. Sok esetben az anyagi feltételek hiányoznak ehhez, máskor a szülők nem ismerik jól (mert nem tanulták) a túlbiztosítás technikáját, s a fiatal eltávolodik a családtól. A felnőttek részéről azonban a befolyásolási, bebiztosítási szándék nagyon erős, mindent megtesznek azért, hogy a fiatal családtag életútja biztosítva legyen.

A másik póluson az ifjúsági kultúra elemeinek soha nem tapasztalt gyarapodása tapasztalható. Tévéműsorok, videokazetták, képeslapok, magnókazetták, ruhák, könyvek, utazások sokasága jelenti a mindennapi, szinte áttekinthetetlen kínálatot. A lokális társadalom számára mindez már nem ellenőrizhető, használatuk nem szorítható normatív keretek közé. Az e régió szempontjából meglepően nagy kínálat azt eredményezte, hogy a társadalmi térben egyik napról a másikra megjelentek „a fiatalok”, akik az ifjúsági kultúra felvett jegyei alapján már nem azonosíthatók. Ez a helyzet a lokális kultúra szemszögéből már nem kezelhető. Egyelőre úgy reagál, hogy igyekszik nem venni tudomást róla, igyekszik úgy tenni, mintha nem is lenne. További bonyodalmakat jelent az, hogy megjelentek az ifjúság saját terei, amelyek egyelőre csak szabadidő-, illetve fogyasztási terek, de ebben a minőségükben is már különálló, a lokális társadalmak nyilvánosság-szerkezetéről fokozatosan leszakadó autonóm terek. Akik itt rendszeresen megjelennek, azok felett a felnőtt társadalom már nem uralkodik teljes mértékben. Ezek a térfogalások azonban még esetlegesek, s mivel többnyire nem saját szerkezeteknek adnak helyet, hanem csak fogyasztásnak, a lokális társadalom szemében inkább devianciának minősülnek, mintsem társadalmi érvényességgel bíró, komolyan veendő alternatív mikrovilágoknak.

Önálló szerkezetek csak ritkán épülnek ki, ha igen, akkor ahány annyiféle, és mindenik alkalmi jelenség. Ez a régió nem jelentős felvevőpiaca az ifjúsági kultúrának, a tömeges fogyasztást biztosító rendezvényekre nincs számottevő igény vagy kereslet (klubok, koncertek, mozgalmak stb). A kialakuló szerkezeteket többnyire az elitpályára készülő fiatalok hozzák létre (diáktanácsok, ifjúsági politikai szervezetek, szerkesztőségek stb), ezek jobbára az iskolai intézményi struktúrákat használják ki, vagy a felnőtt elit utánzására vállalkoznak. Kapcsolatuk a nem-elit pályára készülő fiatalokkal nincsen, nem mozgalmi jellegűek, hanem jobbára a „lelegitebb” tagok karrier-igényét szolgálják ki.

A korábban is ismert elit-nem elit tagolódás utóbbi pólusán belül megjelenik egy erőteljes új demarkációs vonal. A nem-elit pályára készülőök körében egyre határozottabban elkülönülnek azok, akiket a család vagy a lokális közösség szerkezete a választandó életút kijelölése révén „fogva tart” (munkahelyszerzés a szülői kapcsolatszerkezeten keresztül, a szülők által felkínált családalapítási keretek elfogadása, illetve annak, hogy a szülőkkel együtt kell dolgozni ezeknek a kereteknek a megteremtéséért), és azok, akik egyre inkább kiesnek e szerkezetek hatásköréből. Ez utób-

biak azok közül kerülnek ki, akiknek a szülei ma nem tudnak azonnal kész megoldást nyújtani, és azok, akik nem vállalják a szülőkkal való kooperációt a családalapításhoz szükséges keretek közös megteremtése érdekében. Számuk egyre nő, de pillanatnyilag még nem jelentkeznek csoportként a fiatal generáción belül sem. Ma ez az egyre bővülő csoport a „homályos ablak”, a fiatalság „láthatatlan” része. Az a rész, amely ha megjelenik a társadalmi térben, már nem a felnőtt társadalom függvénye lesz, hanem egy alternatív erő. A kérdés csupán az, hogy e régió társadalmi terében megjelenik-e, vagy elmegy, fölszívódik. A mai társadalmi folyamatok ismeretében a második változat sem valószínűtlen. A kérdés megválaszolásához azonban e „láthatatlan” réteg módszeres vizsgálatára lenne szükség.

Néhány következtetés

A generációs kapcsolat stabilizálásának még mindig működő igénye, és a régió szűkös erőforráskészlete miatt arra a következtetésre juthatunk, hogy a vizsgált régióban az elkövetkező években sem számíthatunk az ifjúság autonóm társadalmi terének kialakulására. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az ún. ifjúsági kultúra eljut ide, de nem lesz tér arra, hogy önálló és erős helyi szervezeteket alakítson ki magának. Fogyasztóként és egyénként fognak a fiatalok kapcsolódni a kívülről érkező, távol artikulálódó ifjúsági kultúrához, anélkül, hogy létrehoznák a helyi, önálló életre képes artikulációkat. Ezt az egyedi, vagy jobb esetben kiscsoportos viszonyulást sokkal inkább a majdani kilépés vágya fogja szabályozni, és kevésbé valamely kisebb-nagyobb kiterjedésű helyi szerkezet.

A következő években minden jel szerint fölerősödik az a tendencia, hogy a fiatalok elit-rétegéhez tartozók a felnőtt mintákhoz való egyedi közeledést tekintik legfontosabb célkitűzésüknek. A szervezetek vezetői, az akciók kezdeményezői, az efemer csoportok hangadói az egyéni karrierjük építését fontosabbnak fogják tartani, mint a szervezetépítést, vagy a felnőtt szervezetekkel való szembenállás menedzselését, illetve megjelenítését. A fiatalok körében az elit elitje a megszerzett szimbolikus és szervezeti hatalmat elsősorban a felnőtt mintákhoz való egyéni igazodás szolgálatába állítja, ezért számukra a felnőtt struktúrákkal való találkozás alkalmi (szervezeti kapcsolatok, tárgyalások, tanácskozások stb) sokkal fontosabbak lesznek, mint a szervezetépítés mindennapi apró feladatai.

Az előző pontban jelzett forgatókönyv nyomán a felnőttek által létrehozott és birtokolt szervezetek átalakulása, vezetőinek cseréje hosszan elhúzódó és konfliktusmentes folyamatnak ígérkezik. Nem alakulnak ki olyan erős ifjúsági tömbök, amelyek társadalmi súlyuk révén juttatnak a felnőtt szervezetbe egy-egy képviselőt, hanem a felnőtt szervezetek válogatnak igényeik szerint a hozzájuk alkalmazkodni kívánó önjelölt fiatalok között. Ennek eredménye pedig az, hogy regionális szinten továbbra sem helyi erők fogják ösztönözni a változásokat, hanem – legfeljebb – a kívülről érkezők.

BIRÓ A. ZOLTÁN